

VÝZKUM NÁZORŮ MLÁDEŽE V ČR NA HISTORICKÉ SOUŽITÍ ČECHŮ S NĚMCI A RUSY

Helena Východská

Všeobecná charakteristika výzkumu

Jedním z nejvýznamnějších fenoménů současné výchovy, která se ve školním pojetí dá nazvat **občanskou**, je idea nové moderní Evropy. Pochopení významu integrace českého prostředí do „evropského domu“ je požadavek, který zaznívá na mnohých úrovních a týká se zejména mladé generace. Obsahově se na této koncepci školního i občanského působení podílí celá řada institucí, dílčích nebo dlouhodobých akcí a v neposlední řadě také školních vyučovacích předmětů. Na základních a středních školách je to systém předmětů, který se dá shrnout do názvu **základy společenských věd** a v něm na předním místě stojí **školní dějepis**.

Z moderního pojetí vyučování dějepisu pak vyplývá, že specifickým problémem na cestě k pochopení myšlenky integrované Evropy, je problém vzniku a přetrvávání **historických stereotypů**. Termín stereotyp (Walter Lippman použil poprvé jako pojem sociální psychologie r. 1922) vyjadřuje komplex představ, které mají příslušníci určitých skupin o sobě samých (autostereotyp), nebo o příslušnících jiných skupin (heterostereotyp). V prvním případě převládají pozitivní, ve druhém negativní stereotypy.⁽¹⁾ V současné době se stereotypy zabývají všechny humanitní vědy, od sociologie a politologie až po literární vědu a historii. Pro historii je výzkum stereotypů specifickým oborem dějin mentalit.⁽²⁾

Při vytváření stereotypů hraje důležitou roli zobecňování. Zevšeobecňuje se např. soud o jedinci, o jedné vlastnosti několika jedinců apod. a tento soud se pak v odpovídajícím modelu rozšíří na celou kategorii. Uvažovanou kategorií je v našem případě národ. Stereotypy tak často odpovídají předsudkům nebo

sympatiím, se kterými máme emocionálně spojeny určité skupiny nebo jednotlivce.⁽³⁾ Pokud se budeme orientovat na nejmodernější teorie v celém evropském kontextu, lze shrnout současné všeobecně uznávané názory známých odborníků (Hans Henning Hahn, Rudolf Jaworski...) tak, že **„národní stereotyp je zkresleným a zjednodušeným obrazem, vyplývajícím jen z povrchní znalosti mnohdy ojedinělých, zato však výrazných jevů, také je často neuváženou generalizací chování některého z příslušníků druhého národa“**.⁽⁴⁾ Podobné úvahy a jejich rozbor jsou praktické nejen jako upravená náplň vyučování dějepisu, ale jsou jistě nutné i pro přijatelnou prezentaci veřejnosti, a to při nejrůznějších příležitostech. Didaktický výzkum je pochopitelně v této souvislosti jednou z vhodných příležitostí.

Můžeme uvažovat v rámci různých pojmů - „národní stereotyp“, „historický obraz“ nebo „národní charakter“ - které akceptují a rozlišují různí autoři. Nejdůležitější ale zůstává, že výzkum obrazu jednoho etnika (národa) ve vědomí druhého vede k hlubšímu pochopení vztahů s národními sousedy. Může rozkrýt původ mnoha klišé, „zakonzervovaných“ předsudků, stejně tak sympatií či obecně iracionálních hodnocení, což všechno dohromady brání rozumové analýze vzájemných sousedských vztahů. Obyvatelům střední Evropy, Čechům především, by v tomto ohledu mělo jít o úvahu nad vznikem, podstatou a eventuálním přetrváváním historických obrazů našich dvou největších národních sousedů - Německa a Ruska (Rusko sice v posledním desetiletí našim bezprostředním sousedem není, ale to jistě v historickém působení, kdy sousedství bylo v mnohých ohledech velmi těsné, nehraje významnou roli). Výzkum názorů v této konkrétní oblasti (či části Evropy) může být částečným nebo kompletním potvrzením vědeckých teorií o národních stereotypech, ale může být také její apologií. Dva velké a mnohdy určující vlivy v našich národních dějinách - německý ze západu a ruský z východu – jsou faktem, lépe

řečeno fenoménem. Pro pochopení účelné evropské budoucnosti je zapotřebí jeho racionálního výkladu i objasnění všech projevů, a to v pozitivním i negativním smyslu slova.⁽⁴⁾

Metodologické poznámky k realizaci výzkumu

Cílem následného projektu, který je založen na přímém průzkumu dotazníkovou metodou, tedy bylo (a v probíhajícím pokračování stále ještě je) představit souhrn názorů současné mladé generace na historické soužití Čechů s Němci a Rusy. Dosud realizovaný výzkum se týkal především analýzy postojů a názorů českých vysokoškolských studentů. Ve druhé fázi půjde o vyjádření středoškoláků, a to jak studentů gymnázií, tak středních odborných škol. Obě části výzkumu poslouží ve třetí fázi ke srovnání a syntéze.

Výzkum je plánován na 2 roky. První fáze proběhla v akademickém roce 2001/2002 a představuje průzkum zvolené problematiky v reprezentativním vzorku vysokoškolských studentů na západě Čech. V následujícím roce bude doplněna a vyhodnocena též další část – srovnání s názory studentů VŠ v jiných krajích, zejména na východě republiky. Právě v tomto kontextu očekáváme, že výsledky a jejich srovnání bude jistě zajímavé. Syntéza přinese odpovědi na řadu mezioborových otázek:

- Představují různé regiony ČR také různé postoje (a do jaké míry) ke zkoumané problematice?
- Je frekvence kontaktů s Němci na západě Čech určujícím faktorem pro názory na německý historický stereotyp?
- Je situace zásadně nebo jen částečně odlišná v moravských krajích?
- Existují výrazné regionální rozdíly v postojích k ruskému národnímu stereotypu a historickému působení?... apod.

Do konce roku 2003 bude doplněna již zmíněná třetí část – průzkum názorů středoškoláků.

V dosavadní realizaci bylo osloveno 195 respondentů – vysokoškoláků. Skupina vysokoškolských respondentů představuje reprezentativní vzorek do té míry, do jaké existuje koncentrace studentů z celé republiky na fakultách Západočeské univerzity, kde proběhl výzkum v převážné míře. Na těchto fakultách (pedagogické, strojní, elektrotechnické, humanitních studií, právnické a ekonomické), včetně Lékařské fakulty UK, jsou soustředěni studenti z Plzeňského a Karlovarského kraje zhruba v 60%, zbývajících 40% připadá na ostatní kraje Čech a Moravy.

Zásadní otázky dotazníkového průzkumu se týkaly konkrétních osob, událostí a např. dominantních povahových vlastností. V podobných průzkumech vždy stojí za úvahu vědomostní test, který však v tomto případě není žádoucí, a to např. vzhledem k širokému spektru středních škol, jejichž absolventy představují současní plzeňští vysokoškoláci. Na těchto SŠ (v převážné většině odborných) se studenti VŠ zabývali historií Ruska a Německa jistě jen na těžko srovnatelných úrovních, (např. s absolventy gymnázií). Přehled informačních zdrojů o ruské a německé historii či současnosti je v dotazníku řešen jiným způsobem – přímou otázkou s možností výběru. Odpovědi na tyto a ostatní prvoplánové dotazníkové otázky u respondentů pochopitelně reflektovaly řadu jiných znalostí a názorů - hlubší či povrchní znalost dějin (a to jak ruských, německých, tak našich národních), přijatelnost názorů na existenci pouze obecně lidských či naopak specificky národních vlastností (historického stereotypu), chuť nebo přímý záměr osobně pobývat v zahraničí, v neposlední řadě úvahy o zařazení naší země do hierarchie států současné Evropy... atd.

Ve výzkumu byla u respondentů zohledněna pouze tři kritéria: věk, právě probíhající stupeň vzdělání (středoškolský, vysokoškolský) a pochopitelně

region bydliště studentů. Ostatní ukazatele jako pohlaví, příbuzenství ve zkoumané národnosti, zaměření studia ... (vyvážený vzorek studentů oborů technických a humanitních, zejména jazykových, byl samozřejmostí) neměly hrát v tomto výzkumu významnou roli. Analýza dotazníku prostřednictvím dalších ukazatelů by se pro naše účely stala překombinovanou a rozhodně méně sdělnou.

3/ Domníváte se, že ze všech evropských národů měly právě Německo a Rusko největší vliv na naše dějiny?

- a) ano
- b) ne
- c) jako všechny ostatní
- d) pokud ne, který národ tedy měl největší vliv

.....

4/ Pokud připustíme velký vliv Němců a Rusů na české dějiny, tak působili:

- a) rozhodně více Rusové
- b) rozhodně více Němci
- c) asi tak stejně

5/ Jejich vliv na naše dějiny byl:

- a) u Němců převážně kladný
- b) u Rusů převážně kladný
- c) u Němců půl na půl
- d) u Rusů půl na půl
- e) u Němců převážně záporný
- f) u Rusů převážně záporný
- g) určitě se jejich dobré a špatné působení v historii střídalo

6/ Uveďte konkrétné příklad z historie podle svého vlastního uvážení:

- a) kdy sousedství s Německem bylo pro nás přínosem, protože

.....

- b) kdy sousedství s Německem bylo pro nás ztrátou, protože

.....

- c) kdy sousedství s Ruskem bylo pro nás přínosem, protože

.....

- d) kdy sousedství s Ruskem bylo pro nás ztrátou, protože

.....

7/ Tři nejvýznamnější osobnosti německého národa pro mě osobně jsou (z historie i současnosti, kladné i záporné):

- a).....,

protože.....

- b).....,

protože.....

- c).....,

protože.....

8/ Tři nejvýznamnější osobnosti ruského národy pro mě osobně jsou (z historie i současnosti, kladné i záporné):

- a).....,
protože.....
b).....,
protože.....
c).....,
protože.....

9/ V historii Češi také výrazně ovlivňovali sousední národy:

- a) rozhodně ano
b) v něčem ano
c) spíš ne
d) prakticky vůbec

10/ Pokud myslíte, že Češi okolní národy ovlivňovali, pak tedy nejvíce:

- a) Němce v tom, že
.....
b) Rusy, v tom, že
.....
c) Slováky, v tom, že
.....
d) Poláky, v tom, že
.....
e) Maďary, v tom, že
.....
f) Rakušany, v tom, že
.....
g) jiný národ
.....

11/ Myslíte, že každý národ má typické vlastnosti, které tvoří jakousi národní povahu?

- a) ano
b) ne

12/ V dnešní Evropě patří k národní povaze Němců a Rusové

Němci

- a) vzdělanost
b) vstřícnost

Rusové

- a) vzdělanost
b) vstřícnost

- c) slušnost
- d) sebevědomí
- e) přezíravost
- f) agresivita
- g) velkorysost
- h) rozpínavost
- i) důkladnost
- j) skromnost
- k) naivita
- l) tvárnost
- m) mírumilovnost
- n) nespolehlivost
- o) drzost
- p) pohostinnost
- q) smysl pro humor
- r) jiná vlastnost

.....

- c) slušnost
- d) sebevědomí
- e) přezíravot
- f) agresivita
- g) velkorysost
- h) rozpínavost
- i) důkladnost
- j) skromnost
- k) naivita
- l) tvárnost
- m) mírumilovnost
- n) nespolehlivost
- o) drzost
- p) pohostinnost
- q) smysl pro humor
- r) jiná vlastnost

.....

13/ Nejvíce informací o Němcích získávám:

- a) z televize
- b) ze školy (dějepis zeměpis)
- c) z četby
- d) od rodičů
- e) z vlastních zkušeností
- f) myslím, že jich získávám málo
- g) myslím, že toho vím dost, abych si udělal(a) vlastní názor

14/ Nejvíce informací o Rusech získávám:

- a) z televize
- b) ze školy
- c) z četby
- d) od rodičů
- e) z vlastních zkušeností
- f) myslím, že jich získávám málo
- g) myslím, že toho vím dost, abych si udělal(a) vlastní názor

15/ V případě, že byste si měli vybrat Německo nebo Rusko k pobytu na prázdniny, vybrali byste:

- a) Německo,
protože.....
- b) Rusko,
protože.....
- c) rozhodně bych nechtěl jet ani do jednoho tohoto státu

16/ V případě, že byste si měli vybrat Německo nebo Rusko na několik let pro svůj život, vybrali byste:

- a) Německo,
protože.....
- b) Rusko,
protože.....
- c) Rozhodně bych nechtěl žít ani v jednom z těchto států, protože
.....
.....

17/ Myslíte si, že je výhodnější být příslušníkem velkého spíš než malého národa?

- a) ano,
protože.....
- b) ne,
protože.....
- c) nepřipadá mi to důležité

18/ Myslíte, že v roce 2001 se dá říci:

- a) Češi jsou úspěšným evropským národem, protože
.....
.....
- b) Němci jsou úspěšným evropským národem, protože
.....
.....
- c) Rusové jsou úspěšným evropským národem, protože
.....
.....

19/ Chtěli byste dočasně nebo dlouhodobě žít v cizině?

a) rozhodně ano, nejraději v

.....

b) pokud budu mít možnost, zkusil(a) bych to

c) ne, vyhovuje mi jen turistický pobyt

d) rozhodně ne, něco takového by mi nevyhovovalo

Vyhodnocení první fáze výzkumu

V otázce č. 1/ měli všichni respondenti ujasněné stanovisko - odpovědělo 100% studentů. Více než 63% se domnívá, že naše dějiny byly ovlivňovány okolními státy zcela určujícím způsobem, zbývajících 37% pak vliv našich národních sousedů považuje za důležitý alespoň z poloviny. Jiné možnosti nepřipustil žádný z oslovených studentů.

S odpovědí na otázku č. 2/, proč byli Češi v historii ovlivňováni jinými národy, už někteří studenti váhali, takže zhruba 10% se jich raději nevyjádřilo. Nadpoloviční většina odpovídajících respondentů vidí jako zásadní ten historický fakt, že Češi jsou malým národem, který se vždycky musí podřídit tlaku většího souseda. Asi 30% hodnotí naši národní povahu jako přirozeně přizpůsobivou a 4% dokonce okolním velkým národům přisuzují logicky více schopných a výrazných osobností. Několik studentů vyjádřilo svůj specifický názor (8), který se ovšem výrazně nelišil od nabídnutých možností nebo byl emotivně či iracionálně zabarven („měli jsme prostě smůlu“, „neuměli jsme v historii bojovat“, „malý národ nemá nikdy možnosti se prosadit“...)

Nikdo ze studentů nezapochyboval v otázce č. 3/ a 4/. Odpověděli všichni, a to drtivou většinou jednoznačně. 98% respondentů je toho názoru, že Rusko a Německo ovlivňovalo naše dějiny nejvíce ze všech. Pouze zanedbatelná část (2%) připsala našim dvěma největším sousedům vliv stejný jako všem ostatním. Při srovnání obou dvou národů, pak téměř 70% respondentů považuje za silnější vliv Němců, 25% respondentů vidí ruský a německý vliv jako vyrovnaný a jen 5% respondentů přisuzuje větší historický vliv v Čechách Rusům.

Je zjevné, že v otázce č. 5/ část studentů váhala s odpovědí o kladném a záporném působení okolních národů v českých dějinách. Zřejmě jim nevyhovovala relativní jednoznačnost nabízených možností. Většina vybrala nakonec poslední nabízenou formulaci – neutrální, všeobecnou a nejméně

nebezpečnou: „dobré a špatné působení Němců i Rusů se v naší historii určitě střídalo“ (téměř 40%). Ostatní respondenti se ovšem ve svých názorech velice různili a naplnili odpověďmi všech šest ostatních nabízených možností – 13% vyjádření se týkalo záporného historického působení Němců, druhá nejčastější odpověď (12%) hodnotila ruský vliv půl na půl, 11% hodnotilo stejně oboustranně německý vliv, 7% vidí působení Rusů převážně záporně a v zajímavé shodě se pouze po 1% respondentů vyjádřilo, že Němci i Rusové působili u nás převážně kladně. V obecném hodnocení Němců a Rusů v našich dějinách jsou tedy současní vysokoškoláci výrazně kritičtí.

V následující otázce č. 6/ bylo tedy logické zeptat se na konkrétní příklady kladných a záporných historických zkušeností s našimi sousedy. Zatímco v obecné rovině se respondenti vyjadřovali spíše kriticky, a to jak ve směru našich sousedů na východ, tak na západ, (viz. předcházející otázka), v rovině konkrétní argumentovali pro kladný i záporný vliv zhruba stejně. V neprospěch západočeských vysokoškoláků hovoří ovšem skutečnost, že po obecném kritickém zhodnocení není schopno téměř 40% z nich vysvětlit svůj postoj konkrétně. Na otázku č. 6/ totiž plně odpovědělo jen 63% respondentů. Relativně velká část studentů (11%) vyplnila jen dva úkoly ze čtyř, a to pouze příklady negativního působení Němců i Rusů. V názorech na našeho západního souseda a jeho pozitivní přínos v českých dějinách se v podstatě střídaly dva příklady, resp. příklady ze dvou období – na prvním místě „středověké spojení obchodními stezkami“, „kulturní výměna po celou dobu existence obou států“, „pomoc při kolonizaci ve 13. století“, též. např. „Sámo byl původem Frank – tedy Němec – a dokázal sjednotit slovanské kmeny“... apod. (cca 40%) a na druhém místě současnost („90. léta, „po revoluci“...) – „pomoc naší ekonomice“, „obchodní partner“, „investice do ČR“... apod. (cca 20%). V ojedinělých případech se objevil jiný názor (např. „za Marie Terezie a Josefa

II. školství převzato od Prusů“...). V názorech na škodlivé působení Německa se shodli všichni odpovídající respondenti (až na jeden případ), že největší ztrátou v našich vzájemných vztazích byla II. světová válka a zřízení protektorátu (jediný student viděl jako nejhorší období 17. století, kdy „za vlády Rudolfa II. saské vojsko loupilo a rabovalo v českých zemích“). O příkladech kladného i záporného působení Ruska se vyjádřilo více respondentů, a to o 8%. V názorech na ruský historický přínos dominovalo pozitivní hodnocení roku 1945 a „velký podíl na osvobození od fašismu“, jen tři studenti použili jiný příklad – „výprava Remka do vesmíru, sami bychom to nezvládli“, „Rusové byli morální oporou pro české obrozence“ a „je to nyní, protože chudí Rusové sem jezdí pracovat a bohatí utrácet peníze“. Ruské negativní působení na naše dějiny vyjádřili respondenti sice různými formulacemi, ale zcela shodně v událostech po roce 1945 (event. 1968) – „SSSR byl pro ČSSR velkou hospodářskou zátěží a znemožnil jí vlastní politickou cestu“, „Rusové nám diktovali politicky i kulturně a dokonce nás obsadili“, „byli jsme orientovaní pouze na Rusko“... apod.

Sedmá otázka nepřímo zjišťovala znalost historie a kultury Německa, neboť studenti měli vybrat tři významné osobnosti německého národa a vyjádřit jejich hodnocení. Relativně velká část se nevyjádřila vůbec (8%), dalších 9% napsalo pouze jména (mnohdy s jasnou neznalostí správně psané formy), ovšem bez druhého náročnějšího kroku - hodnocení. Zbývající většina odpovídajících studentů se pak rozdělila do dvou zhruba stejně velkých skupin. První část jmenovala osobnosti známé pouze z historie 20. století, a to především v souvislosti z II. světovou válkou (Hitler, Heydrich, Rommel...), takže nejspíš rekapitulovala své školní znalosti, nežli aby vyjádřila skutečný názor na nejpůsobivější jedince německé historie. Druhá část do odpovědí výrazně promítla své zájmové či umělecké aktivity, protože téměř vždy se jednalo

o kompaktní trojici spisovatelů, hudebních skladatelů, současných politiků apod. V hodnocení studentů byly osobnosti německých dějin často nazývány „nejvýznamnějšími představiteli“ různých oborů lidské činnosti či myšlenkových proudů (největší zločinec dějin – Hitler, největší spisovatel všech dob – Goethe, největší převrat v psychologii – Freud, největší politik své doby, geniální politik – Bismarck, způsobil převrat v operní tvorbě - Wagner...). Kromě osobních hodnocení např. „jeho hudba je krásná“ nebo „píše působivé romány“... apod. studenti mnohdy oceňovali i osobnostní vlastnosti jednotlivců – „důvtip a cílevědomost“ (Schliemann), „síla a jasný cíl“ (Bismarck)... Celkově se dá říci, že studenti hodnotili jednotlivé osobnosti racionálně a věcně. To svědčí o znalosti faktografie nebo o nabytých osobních zkušenostech respondentů (např. v uměleckých oborech). Nejčastěji uváděné osobnosti byly: Hitler (více než 90x), Goethe (více než 40x), Luther (více než 20x), Bismarck (více než 20x), Wagner (více než 10x), Beethoven (více než 10x), Kohl (více než 10x), méně než 10 byli dále uvedeni Ota I., Rommel, Heydrich, Bach, Händl, Nietzsche, Remarque, Freud, Gutenberg, May, Karel Veliký, Schröder, Friedrich II., Schliemann, Kateřina II. Veliká, Haydn, Schiller a Fiedler (vítěz OH).

Ještě o něco méně respondentů se vyjádřilo k osmé otázce o osobnostech ruských dějin a současnosti (cca 88%). Spektrum vybíraných jmen bylo ve srovnání s německým prostředím o poznání užší, částečně počtem a částečně v oborech lidské činnosti – dominují spisovatelé Tolstoj (více než 20x), Puškin (více než 10x), Čechov (více než 10x), méně než 10x byli uvedeni Dostojevskij, Solženicyn, Bulgakov, Pasternak, Okudžava a Majakovskij. Na dalším místě stojí politici a panovníci Stalin (více než 60x), Lenin (více než 30x), Petr Veliký (více než 20x), Nikolaj II. (více než 10x), Kateřina II. (více než 10x), Gorbačov (více než 10x), méně než 10x byli dále uvedeni Ivan Hrozný, Rasputin a

Kerenskij. Dále je v několika případech uveden jeden vědec (Mendělejev), jeden hudební skladatel (Čajkovskij) a jako specifická osobnost kosmonaut Gagarin. Zajímavý je i způsob hodnocení těchto osobností, a to opět ve srovnání s předcházející otázkou na německé prostředí. Respondenti hodnotili ruské osobnosti mnohdy velmi emotivně, nezřídka téměř pateticky („příklad zla v člověku“ – Stalin, „dokázal sjednotit Rusko, ať už byly jeho způsoby jakékoli“ – Stalin, „obrátil chod ruských dějin“ – Lenin, „největší zhýralec v dějinách“ – Rasputin, „mám hrozně rád jeho verše“ – Puškin, „rád ho čtu“ – Majakovskij...). Tato skutečnost svědčí o tom, že znalost faktografie z ruských dějin a kultury je povrchnější. Nejlépe zřejmě „funguje“ středoškolská výuka literatury, která naše respondenty ve většině motivovala k četbě ruských autorů. Posledním zajímavým poznatkem je to, že na rozdíl od věcně hodnocených německých osobností (přestože charakteristiky jednotlivců byly různé), se v případě ruského prostředí objevily ojedinělé případy výsměchu či záměrného znevážení (např. „Gorbačov je nejvýznamnější skvrnou na hlavě“ apod).

V otázce č. 9/ opět odpověděli všichni respondenti, a to v celém spektru nabízených odpovědí. Většina (64%) je toho názoru, že Češi své okolní národy v něčem také ovlivňovali. Další část (16%) se domnívá, že své okolí jsme v historii ovlivňovali rozhodně, téměř stejný počet (14%) náš vliv nepovažuje za nijak výrazný a zbývajících 6% nepřikládá Čechům žádný podíl na ovlivňování dějin našich evropských sousedů.

Z předcházejících výsledků vyplývá, že na otázku č. 10/ nemohli odpovědět všichni respondenti. Někteří nepřipustili v otázce č. 9/ ani částečný ani výrazný český vliv na evropské sousedy, takže konkretizovat, na jaký národ v našem sousedství Češi působili nejvíce, studenti ani nemohli. Nevyjádřila se ale i poměrně velká část ostatních respondentů (cca 26%). Ti, kteří si z nabídky vybrali jednu nebo více odpovědí, se v drtivé většině (83%) domnívají, že

největší vliv Čechů se projevil ve dějinách slovenských. Argumenty se pohybovaly od věcných a racionálních konstatování („měli jsme společný stát“, „ovlivňovaly se především obě kultury ve 20. století“, „významný byl pro ně český jazykový vliv“...) přes emocionálně laděné formulace („pomohli jsme jim ke státnosti“, „až v ČSR si uvědomili, že jsou národ“, „podporovali je vlastně jenom čeští obrozenci“...) až po výrazně sebevědomá hodnocení („přiblížili jsme je západu“, „umožnili jsme jim technický rozvoj“, „Češi pozvedli slovenské hospodářství“...). Pouze v ojedinělých případech připustili respondenti také český vliv na ostatní sousední národy. Vysvětlení byla v těchto případech často schematická, nevyjadřovala pochopitelnou podstatu, mnohdy se nijak neblížila historické skutečnosti (byla dokonce přímo chybná, viz. Maďarsko) nebo vyjadřovala naprosto jednostranný postoj, navíc u vysokoškoláků formulovaný až s překvapivou naivitou. Český vliv na Němce (5x) - např. „dokázali jsme mnohdy omezit jejich rozpínavost“, „největší vliv za Karla IV.“, „ukázali jsme jim, že neexistuje jen absolutní disciplína“; na Rakušany (4x) – např. „obohatili jsme Rakousko-Uhersko“, „přijali mnoho českých zvyků“, „byli jsme společný stát“; na Rusy (3x) – „měli od nás staroslověnskou kulturu“, „ukázali jsme jim, že slovanský národ také může žít v demokracii“, „že si od nás po roce 1948 mohli brát, co chtěli“; na Poláky (3x) – např. „čeští králové byli i polští králové“; na Maďary (3x) – např. „vládli tam čeští králové“, „společně jsme měli Malou dohodu“... V posledním případě, kdy měli studenti možnost zvolit jiný stát, který Češi v historii ovlivnili, uvedli (3x) Ukrajinu (Podkarpatskou Rus), a to s vysvětlením „povznesli jsme po I. světové válce jejich úroveň“, (1x) Francii „vzděláním (UK) a kulturou“ a (1x) obecně „mnoho národů v něčem – české umění“ apod.

Vzácná shoda nastala v otázce č. 11/. Studenti odpověděli v plném počtu a ve 100% shodně, a sice, že není pochyb o existenci národních povah, tedy o

existenci typických vlastností příslušníků jednoho národa. Když však měli v následující otázce č. 12/ tyto vlastnosti vybrat nebo sami formulovat, v názorech se již výrazně lišili. Ze 17 předložených možností si respondenti vybrali u Rusů 16, u Němců 14 různých (a značně různorodých) charakteristik, mnohé také sami doplnili (u německé národnosti 9x, u ruské národnosti 6x). Na první pohled je zřejmé, že vyhraněnější názory mají studenti na západě Čech na německou „národní povahu“. Důkazem toho je velká shoda ve výběru těch vlastností, které statisticky vyplynuly jako tři dominantní a které převažují nad ostatními takřka několikanásobně. V západní části ČR, kde je frekvence styků Čechů s Němci jistě nejvyšší, ať už v prostředí studentském, turistickém nebo ekonomickém, se výrazně profilované názory na „německé rysy“ samozřejmě daly očekávat. Na rozdíl od toho je ruská národní povaha v názorech respondentů daleko více „rozmělněna“ do řady protichůdných vlastností, kde za dominantní by se dala považovat pouze první uvedená (cca 26%). V tomto druhém případě, tedy při snaze rozeznat ruskou národní povahu, studenti spíše váhají, zjevně nejsou ovlivněni svými zkušenostmi nebo získanými poznatky.

Němci		Rusové	
Sebevědomí	84	Pohostinnost	52
Důkladnost	83	Rozpínavost	33
Vzdělanost	68	Vstřícnost	24
Drzost	22	Sebevědomí	24
Přezíravost	21	Skromnost	23
Rozpínavost	19	Naivita	23
Slušnost	15	Agresivita	18
Agresivita	13	Tvárnost	17
Smysl pro humor	13	Nespolehlivost	16
Pohostinnost	11	Smysl pro humor	16
Vstřícnost	9	Velkorysost	14
Tvárnost	4	Vzdělanost	11
Mírumilovnost	4	Přezíravost	6
Skromnost	2	Mírumilovnost	6
Velkorysost	0	Slušnost	4
Nespolehlivost	0	Důkladnost	4
Naivita	0	Drzost	0
Doplnění		Doplnění	
Arogance, šetrnost, houževnatost, šovinismus, vlastenectví, přesnost, převaha racionalismu, pořádkumilovnost, pracovitost		Vytrvalost, houževnatost, laxnost, smysl pro pospolitost, dobrota lidská přirozená, velká odolnost- morální i fyzická	

Analýza výsledků předcházejícího anketního úkolu navozuje otázku, jaké informační zdroje o obou sousedních národech využívá vysokoškolská mládež. Částečnou odpověď poskytují výsledky úkolů 13/ a 14/, v nichž se vyjádřili všichni respondenti a vybírali v naprosté většině vždy zároveň několik možností. Z nich vyplývá, že při vyjadřování názorů na německé sousedy se studenti nejvíce opírají o informace a údaje ze sdělovacích prostředků (53%). Poměrně velká skupina se spoléhá na své vlastní zkušenosti (40%) a zhruba stejně velká část (37%) se řídí především poznatky ze školy. Asi třetina respondentů čerpá

své názory z četby (31%) a pro necelou pětinu jsou nejdůležitějším zdrojem informací rodiče (17%). Jistý počet respondentů si není jisto, že má dostatečný přehled, protože poznatků získává málo (17%), naopak část studentů (potěšující je, že nevelké množství – 7%) je si svým konečným úsudkem zcela jisto. Problematika získávání informací o Rusku je i v tomto případě složitější. I zde převažují poznatky z televize, ovšem v míře o poznání větší (64%). V názorech na Rusko ovlivňuje zřejmě střední generace svými zkušenostmi mládež mnohem více, protože na druhém místě studenti uvádějí jako informační zdroj své rodiče (36%). Srovnatelné jsou dále jako zdroje informací četba (27%) a překvapivě ještě méně škola (22%). Vlastní zkušenosti má pouze malá část respondentů, což je vzhledem k celkové vzdálenosti a současné situaci s oddálením hranic pochopitelné (8%). V celkovém hodnocení se podle očekávání větší část studentů vyjádřila, že poznatků o Rusku získává málo (35%) a jen ojediněle se projevil uzavřený vlastní názor (4%).

Následující dvě otázky č. 15/ a 16/ se týkaly toho, jestli dosavadní informace o Německu a Rusku nějak ovlivnily zájem studentů o prázdninový nebo dlouhodobý pobyt v těchto dvou zemích. Výsledek se dal na základě dosavadních rozborů odhadnout a tento odhad se nakonec také potvrdil. Pro pobyt na prázdniny by si více studentů vybralo Rusko (38%), do Německa by měla zájem jet přesně pětina respondentů (20%). Motivací pro zmíněnou první část studentů je ve většině případů (26%) všeobecně formulovaný cíl s jakýmsi exotickým očekáváním - „Rusko mě láká“, „Rusko mě vždy fascinovalo“, „chci se dozvědět o jejich způsobu života“, „chtěl bych si to vyzkoušet na vlastní kůži“ a „dá se očekávat dobrodružství“. Další část (11%) vyjádřila svůj záměr konkrétněji – „nádherná příroda“, „spoustu zajímavých památek“, „Moskva“ a „Bajkal“. Do posledního 1% se vejdou 2 pragmatické názory, že prázdniny v Rusku jsou ideální, protože „je tam levně“. Zájemci o pobyt v Německu jsou

motivováni na prvním místě možností pocvičit se v jazyce (7%), další důležitou roli hraje malá vzdálenost od domova (6%) a pro zbývající část respondentů (7%) jsou důležité ještě dva osobní motivy „vyšší životní úroveň v Německu“ a „mám tam příbuzné“. Jen ve čtyřech případech se respondenti vyjádřili naprosto odmítavě k možnosti strávit prázdniny právě v těchto dvou zemích, a to s vysvětlením např. „rozhodně jsou země, kam se chci podívat radši“ nebo „nemám je ráda“... apod. V případě dlouhodobého pobytu byl výsledek opačný. Nesrovnatelně větší zájem je rozhodně na straně německé (33%), pouze jednotlivci (4%) by vybrali Rusko. Důvody, které vedou studenty k této volbě, jsou v převážné většině (31%) konkrétní a praktické – „ovládám jazyk“, „životní úroveň“, „lepší zázemí“, zbývající 2% jdou ke kořeni věci svým jasným konstatováním „chci si tam vydělat peníze“. Od Ruska by respondenti při dlouhodobém pobytu očekávali emotivní zážitky – „poznat kořeny vlastní rodiny“, „chci pořádně poznat lidi“, „jsou mi asi nejsympatičtější“. Zajímavé bylo také srovnání počtu studentů, kteří striktně odmítli i teoretickou možnost delšího pobytu v Německu nebo Rusku. Na rozdíl od prázdnin (2%) si v tomto případě myšlenku výjezdu vůbec nepřipustilo mnohem více studentů (16%). Odmítavý postoj se netýkal ani tak určení právě těchto dvou zemí, ale obecných formulací typu „jsem vlastenec, těžko se adaptuji“, „nemohla bych žít déle bez rodiny“, „líbí se mi doma“, „proč se musí někam jezdit?“... apod. Při konečné bilanci těchto dvou úkolů je zjevný ještě jeden fakt – k otázce svého výjezdu za hranice našich dvou sousedů (ať už krátkodobého nebo dlouhodobého) se vyjádřilo poměrně velmi málo studentů, dokonce nejméně ve srovnání s ostatními otázkami (v obou případech o málo více než polovina). Zajímavé by v této souvislosti bylo jistě hlubší zjištění toho, zda u českých vysokoškoláků převažuje spíš zájem např. o anglicky mluvící země nebo zda obecně malý

zájem o pobyt v zahraničí je v námi zkoumaném prostředí typický (částečnou odpovědí je vyjádření v otázce č. 19/).

Tři závěrečné otázky č. 17/, 18/ a 19/ měly shrnující charakter. Respondenti se vyjadřovali k obecným problémům a jejich dílčí odpovědi měly poukázat na hodnoty uznávané v jejich prostředí. Přestože otázka č. 17/ navozuje nadčasovou úvahu a formulace o malých a velkých národech směřuje až do oblasti filozofie dějin, respondenti se vyjádřili v počtu 100%. Odpovědi jistě usnadnilo nekomplikované znění nabídnutých možností, v nichž měl ovšem každý příležitost vyjádřit svůj specifický názor. Dvoutřetinová většina studentů (78%) nepovažuje v současném světě za důležité zabývat se výhodami a nevýhodami příslušnosti k malému či velkému národu. Malá, ne však nepodstatná část respondentů (16%) považuje za výhodnější být příslušníkem velkého národa (např. „velké národy určují tok dějin“, „mohou prosazovat své zájmy“, „jsou autoritou, nejvíce ovlivňují svět“...). Zbývající ojedinělé odpovědi (6%) vyjádřily přesvědčení, že je výhodnější být příslušníkem malého národa, avšak bez solidní argumentace. Vysvětlení buď zcela chybělo, nebo se nedalo srovnat s věcným vyjádřením u jiných možností (např. „náš stát je nádherný“). Těchto několik odpovědí evidentně vyplývá z vnitřního pocitu jednotlivců, jehož základ není v rovině převážně racionálním úsudku.

Také na otázku č. 18/ odpovídali téměř všichni respondenti (95%). Podle očekávání se ve většině shodnou na tom, že prototypem současného úspěšného evropského národa jsou Němci (46%). Kritériem hodnocení mladých lidí je především „silná ekonomika“ (31%), „udávají směr v EU“ (13%) a v několika případech (2%) i jiné důvody – „vyrovnali se s minulostí“, „výborný právní systém“, „sjednocují Evropu“. Více než třetina vysokoškoláků si myslí, že Češi jsou také úspěšným evropským národem (37%). Nejvýše hodnotí „ustálenou ekonomiku“ (24%) a „směřování do EU“ (9%). Na zbývajících 5% připadají

názory „jsme součástí NATO“, „začleňujeme se do demokratických států“, „jsme malí, ale prosadíme se“... apod. V tomto kontextu je pět respondentů (méně než 3%), kteří považují Rusy za úspěšný evropský národ, zanedbatelná část. Také vysvětlující argumentace postrádá na věcnosti předcházejících odpovědí – „stoupá jejich životní úroveň“ či „nepřekonatelná rozloha“.

Do poslední otázky č. 19/ se obecněji promítl problém, který již v konkrétnější podobě respondenti řešili v otázkách č. 15/ a 16/ o pobytu v cizině. Západoevropský trend poznávání jiných prostředí mimo svou zemi, a to zejména v období studií, zde měl být alespoň částečně srovnán s podobnými zájmy českých vysokoškoláků. Lehce nadpoloviční většina studentů (52%) se vyjádřila pro pobyt v zahraničí. Z nich výrazně menší část svůj zájem označila za rozhodný (21%). Největší zájem byl přitom o Velkou Británii (13%), jinou „anglicky hovořící“ zemi (4%), Austrálii a Francii (2%) a ve zbývajících 2% se rozptýlilo přání pobytu v Kanadě, „jakékoli jihoevropské zemi“ a ve Švýcarsku. Větší část studentů (31%) z této nadpoloviční většiny by zkusila někde v zahraničí dočasně pobývat v případě, že by se naskytla příležitost. Necelá polovina respondentů uzavřela svůj postoj k zahraničnímu cestování tím, že delší čas by v cizině trávit nechtěli, vyhovuje jim pouze krátkodobý turistický pobyt (42%). Zbývajících malá část (6%) svůj delší pobyt v cizině zásadně odmítá jako nevyhovující.

Poznámkový aparát

- 1) Geist, B.: Sociologický slovník. Victoria publishing 1992, s. 452-453. Malý sociologický slovník. Praha 1970, s.469-471.
- 2) Gracová, B.: Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže. Ostrava 1998, s. 23.
- 3) Vědecký svět je v tomto ohledu výrazně aktivnější ve směru působení ruského stereotypu. Sebereflexe je patrná i u samotných Rusů, většinou porevolučních emigrantů, kteří od 30. let 20. století téma ruského národního stereotypu i jeho rozvoje a projevů ve světě rozvíjejí v mnohých dílech – G. Fedotov, A. Zinovjev...
- 4) Berting, J. – Villain – Gandossi, Ch.: Rola i znaczenie stereotypów w stosunkach miedzynarodowych... In: Narody i stereotypy. Red. Walas, T. Kraków 1995, s. 23.

Die Untersuchung über die Ansichten der tschechischen Jugend zum historischen Zusammenleben der Tschechen mit Deutschen und Russen

Zusammenfassung

Die vorliegende Untersuchung über die Ansichten der tschechischen Jugend zum historischen Zusammenleben der Tschechen mit Deutschen und Russen entstand im Rahmen eines Gesamtprojektes über die Existenz der sog. historischen Nationalstereotypen. In dieser ersten Phase wurde eine Meinungsumfrage über Nationalstereotypen unter den Hochschulstudenten durchgeführt und deren Ergebnisse analysiert.

In der Einführung des Artikels charakterisiert die Autorin Ziele und Methoden der Untersuchung, die die bisherigen wissenschaftlichen Theorien im Bereich des Studiums der Mentalitäten ganz oder teilweise bestätigen oder in Frage stellen soll. Der zweite Teil ist den methodologischen Anmerkungen zu der an der Westböhmischen Universität Pilsen bisher durchgeführten Meinungsumfrage gewidmet. Im dritten Textabschnitt findet man den Wortlaut des benutzten Fragebogens und die Analyse der einzelnen Ergebnisse. Obwohl es sich nur um die erste Phase der geplanten umfangreicheren Untersuchung handelt, enthält der Artikel in gewissem Sinne eine repräsentative Zusammenfassung und Übersicht der bisherigen Ergebnisse, worin eine verhältnismäßig starke Tendenz sichtbar ist, Deutsche und Russen noch immer im Rahmen historischer Stereotypen zu beurteilen.